

POWRÓT NA WIEŚ? TRADYCJA, NOWOCZESNOŚĆ, ODNOWIONA TRADYCJA

BACK TO THE VILLAGE? TRADITION, MODERNITY, RENEWED TRADITION

■ Zmiany w krajobrazie wyprzedzają świadomość społeczną zmian. Wiejskie pejzaże ulegają transformacji, czemu nie towarzyszy pogłębiona refleksja dotycząca przestrzeni ani debata publiczna. O obojętności wobec stanu wiejskiej przestrzeni świadczy rugowanie z projektowanych standardów kształcenia na Wydziałach Architektury – treści związanych z kształtowaniem krajobrazu, dziedzictwem kulturowym oraz z planowaniem i projektowaniem obszarów wiejskich.

Znak zapytania w tytule artykułu nie zapowiada odpowiedzi. Wyraża wątpliwość czy powrót na wieś jest w ogóle możliwy. Dlaczego ludzie nadal osiedlają się jednak chętnie poza miastem, dlaczego wybierają wieś jako nowe miejsce do życia albo wracają na nią, dlaczego wieś jest stałym celem ich weekendowych i wakacyjnych wędrowek?

Zwierciadło krajobrazu

Przekształcenie krajobrazu wsi związane jest ze wzrostem liczby przybyszów z miasta: stałych mieszkańców, czasowych użytkowników, ich aktywnością inwestycyjną oraz pozarolniczą działalnością ludności wiejskiej. Fala nowych osadników i funkcji kolonizuje wiejski pejzaż i powoduje urbanizację wsi. Dla utrwalonych tradycją praktyk życia wiejskiego oraz dla wyobrażeń o nich moc globalizacji może być niszczycielska.

Migracji z miast do wsi towarzyszy zmiana kulturowa. Zarówno nostalgiczny obraz wsi jaki wnoszą przybysze, jak i ich własny styl życia i postępujące równolegle przeobrażenia życia codziennego wsi, prowadzą nieuchronnie do rekonstrukcji znaczeń dotychczasowego systemu kultury wiejskiej i ustalenia nowego. Kulturę można interpretować jako społeczne wytwarzanie i wymianę znaczeń.² Krajobraz zaś jest jej formą.

Różnorodność cytatów z różnych przestrzeni kulturowych, które w mieście są tylko jednym z wielu czynników szumu informacyjnego, na wsi tworzy wyrazisty, narzucający się dysonans zakłóconej tradycji. Nieodłącznymi frazami w dyskusji o krajobrazie są: „treść krajobrazu”, „istota miejsca”, „identyfikacja”, „tożsamość”. Przestrzeń pomiędzy tradycją a nowoczesnością nie pozostaje pusta. Ulega zagospodarowaniu tam, gdzie możliwości spotykają się z motywacjami.

Po stronie motywacji stoją pragnienia konsumentów, ekonomiczny zysk firm, satysfakcja rodzin z posiadania domu na wsi, wzrost prestiżu, zaspokojenia potrzeby bliskości z naturą. Po stronie możliwości znajdziemy słabą kondycję rolnictwa, łatwą dostępność terenów budowlanych, rozluźnioną kontrolę instytucji nadzoru i słaby kontekst sąsiedztwa.

Gdy góral buduje dach z żelbetu, a współczesny wiejski dom kryje w sobie westfalkę – mamy do czynienia z hybrydami okresu przejściowego. Chęć bycia nowoczesnym prowadzi do objania ścian stuletnich zrębowych domostw plastikowym sidingiem. Widzimy wymianę dachówki na blachę trapezową, sztachetowego płotu na betonowy, przedogródka na trawnik z krasnoludkiem. Ten asamblaż z marketu dowodzi erozji tradycji.

Wieś, operując środkami niskiej jakości, których miasto ma w nadmiarze, staje się śmietnikiem miejskiej kultury. Poczucie niższości mieszkańców wsi wobec identyfikowanych przez nich z miastem, aspektów nowoczesności, podważa poczucie bezpieczeństwa w odniesieniu do tożsamości i otoczenia społecznego jednostki.³

Giddens przywołuje dwa warianty konfliktu między „refleksyjną reprodukcją systemową a siłą obyczaju lub zewnętrznych wymagań jakie stawia tradycja”. Pierwszy – tradycyjne zachowania i przedmioty pozostają jeszcze poza systemem nowoczesności. Drugi – gdy tradycyjne wzory stały się jego nieodłączną częścią. Jeśli prawdziwa jest druga z sytuacji, jakkolwiek odnowa tradycji jest niemożliwa. A przywoływanie tradycyjnej stylistyki, która dla nikogo już nic nie „znaczy”, prowadzi jedynie do kiczu.⁴

Warunkowane jedynie „porządkiem geodety”, geometryczne rozplanowanie zespołów nowej zabudowy stanowi najsilniej działający element krajobrazu wsi i dowód rozejścia się wyobrażeń o wsi i środków jakich używa się do ich realizacji.

Miejskość – wiejskość wsi

Stajemy więc przed wyzwaniem skonstruowania nowych tradycji, które zszycią przeszłość z teraźniejszością.

– W jaki zatem sposób życie na sposób miejski może zachować swe cechy w niemiejskich warunkach – pyta Hannerz.

– Jak życie na sposób wiejski możliwe jest w zmienionych warunkach nowoczesnej wsi?

„Kluczowym warunkiem dla rozwoju nowych form kulturowych jest skuteczna interakcja pewnej liczby jednostek stojących wobec potrzeby dostosowania się do podobnych sytuacji”.⁵

W rozchwianej sytuacji kulturowej łatwo następuje rekonstrukcja krajobrazu w kierunku oczekiwań klientów i tego co chcą widzieć, podczas gdy ich wyobrażenia o tym co autentyczne i tradycyjne kształtuje kultura masowa. Prowadzi to do ponownego „wynalezienia” tradycji i promowania miejsc, aby je sprzedać.⁶ Turystyka i oferta mieszkaniowa na wsi, traktowane bywają wyłącznie jako dobro konsumpcyjne.

Dotychczas neutralne znaczeniowo miejsca zyskują wymiar turystyczny i mieszkaniowy. Także agroturyzm jako uczestnictwo w wiejskim stylu życia, pozostaje w sprzeczności z kulturowymi i ekonomicznymi aspiracjami mieszkańców wsi; to odbiera autentyczność ich działaniom.

Przyjmowanie gości jest dla nich szansą na poprawę jakości życia w tym także na nowoczesne gospodarowanie, które pozostaje w niezgodzie z utrwalonymi wyobrażeniami o sielskiej wiejskości stojącymi u podstaw rozwoju agroturyzmu.

Powraca pytanie: jak być jednocześnie mieszkańcem miasta i użytkownikiem wsi lub jak być mieszkańcem wsi i użytkownikiem miasta? Brak kategoriycznych rozróżnień: miejscy wieśniacy i wiejscy mieszczanie tworzą swoje odrębne „małe światy”.

„Powrót na wieś” ziszcza się w sposób nieoczekiwany i nieprawidłowy. „Pragnęliśmy, aby otaczające nas przedmioty

i przestrzeń oferowały poznawalność i przetłumaczalność cudzego doświadczenia”.⁷

Ten kulturowy impas może przekładać się na niestabilność społeczności wiejskiej i być źródłem konfliktów w jej obrębie. Dziś jeszcze wydaje się, że największy potencjał post-tradycyjnej wsi, tkwi w relacjach sąsiedztwa i związanych z wypoczynkiem. Dla planistów i projektantów wiejskich osiedli płynnie wniosek o konieczności wnikliwego przyjrzenia się półprywatnym przestrzeniom spotkań sąsiedzkich i publicznym przestrzeniom wypoczynku i zabawy. Przestrzenie te powinny być nośnikami czytelnych znaczeń, tradycji odnawianej lub konstruowanej wokół zdarzeń istotnych dla lokalnej wspólnoty, np. wieloletniego istnienia szkoły ogrodniczej jak to się dzieje obecnie w Koźminie Wielkopolskim.⁸

Konstruowanie tradycji i jej późniejsza społeczna akceptacja i kulturowa adaptacja nie są czymś nieznanym. Zakopiańszczyzna Stanisława Witkiewicza czy idea dworku polskiego w okresie międzywojennym też wpisują się w ten kontekst. Ale każde wiejskie osiedle to przypadek indywidualny i nowy argument w rozmowie o wzajemnych zależnościach globalnego i lokalnego świata.

Upodmiotowiona tradycja

Rozsunięcie czasu i przestrzeni, które zdaniem Giddensa, charakteryzuje późną nowoczesność dotyczy również tradycji. Tradycja szerzej definiowana jest jako dziedzictwo – trwałe istnienie przeszłości w teraźniejszości. Jednak nie każda przeszłość staje się dziedzictwem. Dlatego w węższym rozumieniu tradycją są tylko te zbiory obiektów i idei, którym ludzie nadają specjalne znaczenie, ponieważ pochodzą z przeszłości.⁹ Współcześnie także przeszłość staje się kwestią wyboru, a kultywowanie tradycji, jedną z możliwości wyrażania siebie i kreatywności.

Tradycja zazwyczaj była związana z miejscami, w których rozgrywała się historia narodu, wspólnoty lub rodziny. Potrafimy je ściśle separować lub integrować z sobą realizując własny projekt tożsamości, w którym łączymy swoje doświadczenia i zasoby tworząc całkiem nowe sytuacje.¹⁰

W takiej perspektywie w zdaniu Piotra Sztompki: „Ludzie nie potrafią przetrwać bez swoich tradycji, mimo iż często są z nich niezadowoleni”. Akcent przenosi się ze słowa „tradycji” na zaimmek „swoich”.

Dziś to my, a nie przestrzeń, stajemy się nosicielami tradycji. Nie tradycja narzuca nam idee, normy i wzorce postępowania, to my dokonujemy wyboru tradycji dostępnej nam dzięki zapośredniczonemu doświadczeniu, jakie daje kultura masowa. Wobec wskazanej przez Giddensa niemożności powrotu do tradycji w systemie nowoczesności, stwierdzenia te mimo wszystko budzą pewien optymizm.

Zwiększona dynamika ról społecznych i wielość możliwości, nie pozostawiają złudzeń – nie pozwolimy przypisać się do stałych miejsc. Człowiek potrzebuje „swojego miejsca”, ale poszukuje też „innych miejsc”. Jest zanurzony w wielu „małych światach”, między którymi przemieszcza się i nie ma w tym sprzeczności: „cząstkowość”, „fragmentaryczność”, „różnorodność”, „relatywizm” są formułami interpretacji rzeczywistości, z którą ludzie w codziennym życiu sobie radzą.

Przykład bractw rycerskich na pozór nie wiąże się z omawianym zagadnieniem przetrwania tradycji wsi i możliwością jej przeniesienia w przyszłość. Interesujący jest jednak mechanizm funkcjonowania tych grup i ich siła tkwiąca w porozumieniu setek ludzi, co do czasu i miejsca inscenizacji średniowiecznej bitwy. Społeczeństwo, któremu brak wspólnoty, usiłuje zrekompenzować to protezą zinstytucjonalizowanego uczestnictwa.

Pola Grunwaldu raz do roku łączą ludzi zafascynowanych tradycją rycerstwa. W pewnym przybliżeniu historia tego spotkania mogłaby być modelem osiedlania się ludności nierolniczej w osiedlach wiejskich.

Relacje pokrewieństwa, przyjaźń, kontakty w pracy czy związane z utrzymaniem także stanowiłyby dobre powiązanie poprzedzające ewolucję osiedla wiejskiego, którego ostatnim etapem byłaby „miejska wioska”¹¹ lub „wiejskie miasteczko”. W ten sposób, jak twierdzi Hannerz, nowa kultura zaczyna istnienie od poziomu mikro, aby rozwinąć się w spójne zbiorowisko kulturowe w obrębie zróżnicowanego systemu społecznego.

Taką sytuację może stworzyć przypadek, lub mogą ją wykreować celowe działania kulturotwórcze. Nazwa nowego kierunku studiów na jednej z prywatnych uczelni – „Marketing Kulturowy”, sugeruje przygotowanie do animowania zjawisk kultury. Gdyby tak było istotnie, dowodziłoby to absolutnego „słuchu społecznego” jego twórców. W kręgu wiejskiej kultury i tradycji jest wiele lokalnych elementów i zjawisk, które mają szansę stać się zaczątkiem nowej wspólnoty ludzi o różnych korzeniach. Należy je odnaleźć i stworzyć miejsca pełne znaczeń i treści,

Zaskakująca droga powrotu wypieranych treści estetycznych i moralnych¹² wskazuje na konieczność i celowość promowania postaw i stylów życia, których cechą jest uznanie piękna krajobrazu i jego wartości dla przyszłych pokoleń. Powszechna „edukacja dla krajobrazu” pozostaje najlepszym do tego środkiem.

Streszczenie: Krajobrazy wiejskie ulegają obecnie gwałtownym przemianom. Różne formy podboju wsi przez miasto mogą powodować zanikanie zjawisk wiejskości jako żywotnych elementów dziedzictwa kulturowego w naszej globalizującej się rzeczywistości. Sukces kształtowania piękna krajobrazu zależy od zwrócenia uwagi na pewne nowe kwestie: erozję tradycji, przemiany społeczne, przekaz kulturowy, relacje pomiędzy wiedzą obecną i specjalistyczną. Współczesny krajobraz wiejski w Polsce posiada swoje społeczne i kulturowe przyczyny oraz szansę odnowy tradycji.

Słowa kluczowe: krajobraz wsi, tradycja, tożsamość, dziedzictwo kulturowe.

Abstract: *Nowadays, rural landscapes change violently. Different ways of towns invading a countryside could result in disappearing of the rusticity's phenomena as vital elements of the cultural heritage in our globalizing reality. The success of landscape beauty's shaping depends on highlighting of some new issues: the tradition's erosion, the social transition, the cultural transmission and the relations between current and experts' knowledge. Contemporary rural landscape in Poland, has its social and cultural reasons.*

Key words: rural landscape, tradition, identity, cultural heritage.

¹ Wydział Architektury, Politechnika Gdańska.

² Hannerz U., *Odkrywanie miasta. Antropologia obszarów miejskich*, Kraków 2006.

³ Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, Warszawa 2006.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Hannerz U., 2006, *op.cit.*

⁶ Canoves G., *Rural tourism in Spain*, Geoforum, 2004.

⁷ Sulima R., *Antropologia codzienności*, Kraków 2000.

⁸ Berek R., *Małe miasto – proces przemian ku miasteczku tematycznemu*, Materiały Konferencyjne: *Rewitalizacja Miast*, Starogard Gd. 2007.

⁹ Sztompka P., *Socjologia zmiany społecznej*, Kraków 2005.

¹⁰ Hannerz U., 2006, *op.cit.*

¹¹ Pojęcie miejskiej wioski antropologia miasta odnosi do silnie zintegrowanej lokalnej społeczności w obrębie miasta, Hannerz U., 2006, *op.cit.*

¹² Giddens A., 2006, *op.cit.*